

Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi

ISSN: 1302-3543

April/Nisan 2022, 25 (49): 223-233

Muhammed Emin Er'in "Faydû'r-Raûf Fî İlmî Mebâdii't-Tasavvuf" İsimli Risalesinin Tercümesi**Mehmet Cafer Varol**

Doktora Öğrencisi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri, Vaiz, Diyanet İşleri Başkanlığı
mehmetcafervarol@gmail.com | ORCID: 0000-0003-3181-7016

Makale Bilgisi/Article Information**Makale Türü/Article Types:** Tercüme/Translation**Geliş Tarihi/Received:** 30 Mart/March 2022**Kabul Tarihi/Accepted:** 20 Nisan/April 2022**Yayın Tarihi/Published:** 30 Nisan/April 2022**Yayın Sezonu/Pub Date Season:** Nisan/April**Cilt/Volume:** 25**Sayı/Issue:** 49**Sayfa/Pages:** 223-233

Atıf/Cite as: Varol, Mehmet Cafer. "Muhammed Emin Er'in "Faydû'r-Raûf Fî İlmî Mebâdii't-Tasavvuf" İsimli Risalesinin Tercümesi". Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi-Tasavvuf Scientific and Academic Research Journal 25/49 (Nisan 2022): 223-233.

İntihal/Plagiarism: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir/This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Yayıncı/Published by: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi/İstanbul Sabahattin Zaim University.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Mehmet Cafer Varol).

Muhammed Emin Er'in "Faydû'r-Raûf Fî İlmî Mebâdî't-Tasavvuf" İsimli Risalesinin Tercümesi

1. Eser Müellifi Muhammed Emin Er'in Hayatı

Faydû'r-Raûf Fî İlmî Mebâdî't-Tasavvuf İsimli Risalesini tercüme ettiğimiz Muhammed Emin Er, 1332/1914 senesinde Diyarbakır'a bağlı Çermik ilçesinin Kalaç/Kiloyan köyünde dünyaya gelir. Babasının adı Zülfikar, annesinin adı Havva hanımdır.¹ Muhammed Emin Er, ilk tahsilini babasının köye getirdiği bir hocadan alır. Bu eğitimi babasının vefatıyla kesintiye uğrar. Ancak o pes etmeyerek, kendi çabalarıyla okumayı öğrenir.² Medrese eğitimine sistematik bir şekilde yanında başladığı hocası Molla Hasan Tavikî'dir. Bu hocasının yanında Hanefi fıkından dersler alarak tahsile başlar. Sarf ilminin temel metinlerini de bu hocasının yanında okur. Molla Hasan bir süre sonra Diyarbakır'a taşınınca medreseler diyarı Siirt-Tillo'ya gider ancak tekke ve medreselerin kapatıldığı kanunun en sıkı uygulandığı bir dönem olduğundan tahsil imkânı bulamadan Diyarbakır'a döner.³

Muhammed Emin Er'in kendisinden ders aldığı diğer bazı üstatları şunlardır: Molla Resul-i Gavri, Molla Abdussamed Comanî, Molla Ramazan Bûtî, Molla Abdülhalim Amudî, Molla Abdürrezak Efendi, Molla Abdullah-ı Avinî, Molla Abdulfettah Yazıcı, Siirtli Hafız Haydar Efendi, Şeyh Şerafeddin Efendi, Molla Sadreddin Yüksel, Şeyh Muhammed Maşuk Nürşinî. Muhammed Emin Er ilmi icazetini bu son üstadından alır.⁴

Muhammed Emin Er, henüz çocuk yaşlarda Tasavvufa ilgi duyar. Bir röportajında bu durumu şöyle ifade eder: "*Çocukken kendi kendime Osmanlıca öğrendim. Osmanlıca kitapları okumaya başladım. Müzekki'n-Nüfûs isimli eser elime geçti. O kitap beni tarikata ısındırdı. Ondan sonra nerede bir şeyh görsem gidip ziyaret ederdim. O kitapta yazan şartları haiz bir*

¹ Muhammed Emin Er, *Hatıralarım*, (İstanbul: MG V Yayınları, 2017), 23.

² Er, *Hatıralarım*, 34.

³ Er, *Hatıralarım*, 48-52.

⁴ Er, *Hatıralarımı*, 103-105.

şeyh bulamadığımdan dolayı tarikata girmiyordum. Zaten gerçek bir mürşid-i kâmil kibrit-i ahmer gibi nadir ve azizdir".⁵

İlk intisap ettiği şeyhi, Suriye'de ikamet eden Şeyh Ahmed Haznevî'dir.⁶ Şeyh Ahmed Haznevî'nin vefatından sonra Şeyh Seyda el-Cezerî Hazretlerine mürit olur.⁷ Şeyh Seyda'nın yanında tasavvufî terbiyesini ikmal edince Şeyh Seyda kendisine Nakşibendî tarikatında halifelik icazeti verir. Muhammed Emin Er'in Mevlâna Halid'e kadar icazet silsilesi ise şu şekildedir: Muhammed Emin Er, Şeyh Muhammed Said Seyda el-Cezeri, Şeyh Muhammed Nûrî, Şeyh Ömer ez-Zengânî, Mevlâna Şeyh Halid Zül-Cenâheyn.^{8/9}

Muhammed Emin Er, pek çok önemli simanın hayatta olduğu bir dönemde yaşamıştır. Bunlardan biri Bediüzzaman Said Nûrsî'dir. Norşin'de Molla Sadreddin Yüksel'den Risale-i Nur dersleri alınca bu dersler kendisinde Bediüzzaman'a karşı bir sempati uyandırır. Bu sebeple Isparta'ya gider ve Bediüzzaman ile görüşür. Şeyh Seyda ve Bediüzzaman arasında elçilik vazifesi yapar.¹⁰

Görüştüğü önemli simalardan bir diğeri Mahmut Esad Coşan Hocaefendidir. Mahmud Esad Coşan ile de ilk defa Antep'te görüşür. Er'in ilmini takdir eden Esad Coşan, Ankara'da tedrise açtığı fıkıh enstitüsünde ders vermesi için Muhammed Emin Er'i Ankara'ya davet eder. Kendisi davete icabet eder ve enstitüde bir sene süresince dersler okutur. Aynı camianın "İslam Dergisi" kendisiyle fıkıh temalı röportajlar da yapar. Böylece fetvaları ülke çapında duyulur ve derinlikli bir fıkıh alimi olarak ülkedeki fetva mercilerinden biri haline gelir.¹¹

⁵ Muhammed Emin Er, "Tasavvuf Soruşturması", (Görüşmeciler: Ömer Faruk Tokat, Muhlis Turan, Burak Ertürk, Görüşme Transkripsiyonu) *Rihle Dergisi* 14 (Ocak-Haziran 2012), 89.

⁶ Er, *Hatıralarım*, 69.

⁷ Er, *Hatıralarım*, 116-117.

⁸ Er, *Hatıralarım*, 120-122.

⁹ İcazet'in yazılış tarihi Hicri 9 Şevval 1372, miladi 21 Haziran 1953 senesidir. İcazette silsile zikredildikten sonra Şeyh Seyda şöyle demektedir: "Hamd alemlerin Rabbine olsun. Salat ve selam nebi ve resullerin efendisi, günahkarların şefaathçisi Efendimiz Muhammed'e, âline ve tüm ashabına olsun. Bundan sonra derim ki: Fazilet sahibi, ilmiyle amel eden alim, safi bir öz, derin bir sevgi sahibi olduğu yaşantısındaki hayır ve salahından apaçık olan cenabı Molla Muhammed Emin kardeşime (Nakşibendiye-i Hâcegâniyye tarikatında) icazet verdim. Allah, O'nu muradında muvaffak kılsın, umduklarına rüştünü arttırarak ulaştırsın, kullarına sevdirsın..."

¹⁰ Er, *Hatıralarım*, 125-129.

¹¹ Er, *Hatıralarım*, 140.

Muhammed Emin Er'in tasavvufi olarak istifade ettiği önemli simalardan biri de Sami Efendi'dir. Medine-i Müneverre'de Sami Efendi ile görüşür. Sami Efendi, ilk görüşmede kendisinden istihareye yatmasını ister. İstihare neticesinde Sami Efendi ile alakalı müspet bir rüya görünce durumu kendisine arz eder ve bunun üzerine Sami Efendi kendisini kabul ederek Nakşibendî ve Kâdiri tarikatı üzerine ders verir.¹²

Hayatının büyük bir kısmı ilim ve irşat için uzun seyahatlerle geçen Muhammed Emin Er, 27 Haziran 2013 tarihinde 29 Mayıs Üniversitesi Hastanesinde vefat eder.¹³ Cenaze namazı Mehmet Görmez tarafından Hacı Bayram Veli Camiinde kıldırılır.¹⁴ Gaziantep'e getirilir ve burada ikinci defa cenaze namazı kılındıktan sonra defnedilir.¹⁵

2. Faydû'r-Raûf Fî İlmî Mebâdî't-Tasavvuf İsimli Risalesinin Tercümesi

Eser, Muhammed Emin Er'in, *Câmiu'l-mütûni'd-dirâsiyye* isimli on iki ilim üzerine yazılmış olan eserinin on ikinci risalesidir. Muhammed Emin Er, tespit edebildiğimiz kadarıyla tasavvuf ilmini medreselerde okutulan on iki ilmin arasına alan ilk kişidir. Müellif eserini "Tasavvufa Giriş" formatında, ezberlenmesi kolay olsun diye muhtasar bir risale şeklinde oluşturmuştur. Eserinde Marifetullah, havatır, tasavvuf yoluna girenlerin yapması gereken ilk vazifeler gibi konular zikredilmekte ve tasavvuf yoluna girenlere önemli tembihat yapılmaktadır. Eseri tercüme ederken 2018 yılında Mevsimler Kitap tarafından yapılan Arapça son baskıyı esas aldık.

Faydû'r-Raûf Fî İlmî Mebâîi't-Tasavvuf:

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

Hamd âlemlerin Rabbine olsun, salat ve selam Peygamberimiz Muhammed'e, âline, ashabına ve onlara tabi olanların tümüne olsun.

¹² Er, *Muhammed Emin Er ile Söyleşiler*, 255-256.

¹³ Er, *Hatıralarım*, 294.

¹⁴ Anadolu Ajansı, "İslam Alimlerinden Mehmet Emin Er Vefat Etti", (Erişim, 1 Mayıs 2021).

¹⁵ Er, *Hatıralarım*, 299.

Bundan sonra: Bu eser, Tasavvûf ilminin esasları hakkındadır. Eserime, *el-Faydû'r-Râûf Fî Mebâdî İlmî't-Tasavvuf* ismini verdim. Eserimde Tasavvûf ilminin tarifi ve esaslarını ele aldım.

Tasavvuf nedir? Tasavvuf'un ana konuları nelerdir?

Tasavvuf:

Kalbin Allah celleCelaluhu için arındırılması ve Allah'ın büyüklüğüne nisbeten diğer varlıkların hakir görülmesidir. Tasavvuf ilminden hâsıl olan şey ise kalbî ve bedenî amele dönüktür. Tasavvuf ilminin esasları çok olup en önemlileri üç tanedir.

Marifetullah:

İmam Gazalî'nin dediği gibi: "En doğru görüşe göre marifetullah, farz amellerin birincisidir. Zira marifetullah olmadan vacip ameller şöyle dursun nafile ibadetler dahi sahih olmaz." Her kim Rabbini bilirse; günahlarıyla O'ndan ne kadar uzaklaştığını, itaat etmekle de ne kadar yakınlaştığını tasavvur edebilir. Böylece azabından korkar ve sevabını umar. Emir ve yasaklarına uymaya gayret gösterir. Emirlerine uyar, yasaklarından kaçınır ve böylece Mevla'sı kendisini sever; gözü, kulağı ve eli olur; kendisini veli/dost edinir; dilerse verir, sığınma talep ederse talebine icabet eder. Buharî hadisinde ifade edildiği gibi.¹⁶ Ona olan sevgisinin büyüklüğünden her ahvalinde onunla olur. Nasıl ki; bir ebeveyn çocuğuna olan sevgilerinden dolayı her anında yanında oluyorsa ve çocukları ancak onların eli ile yiyor ve onların ayağı ile yürüyorsa; Allah dostları da böyledir.

Ahirete Talip Olanın Himmet Üzere Olması:

Âli himmet sahibi nefsinin işlerden yüce işlere yükseltir. Âli himmet sahibi ise yüce işlere dönüp bakmaz, cahil olur ve dinden uzaklaşır. Senin de önünde, salah ve fesat, saadet ve şekavet, cennet ve ceennem olmak üzere iki yol var.

¹⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil Buhârî, el-Câmi'u's-sahih (Kahire, Mektebetu Mısır, 2007), "Rekâik", 38.

Havâtır'ın (Şeriat) Terazisinde Tartılması:

Sana bir havâtır¹⁷ geldiğinde onu şeriat ile tart; şayet emredilen bir şey ise hemen yapmaya çabala zira o Rahman'dandır. Niyet etmediğin halde riya ve kibir gibi sakındırılmış bir sıfatla beraber vuku bulursa da bunda bir sakınca yoktur. Bu durum ister bilinçli olsun ister bilinçli olmasın hemen istiğfar etmelidir. İstiğfarımızın istiğfara olan ihtiyacı istiğfar amelini terk etmemizi gerektirmez.¹⁸

Şayet sana gelen havâtır, şeriatta yasaklanan bir şey ise ondan uzaklaş. Zira o şeytandandır. Yasaklanan o şeye eğer meyledersen o zaman da istiğfar etmelisin. Kişinin nefsinde cereyan eden konuşmalar eyleme dönüşmediği müddetçe affedilmiştir. Nefs-i emmare¹⁹ sana itaat etmiyorsa ona karşı mücahede etmelisin. Nefs-i emmare galip gelip seni yasaklanan havâtır işlemeye sevk ediyorsa onu en hızlı şekilde söküp atman gerekir. Yasaklanmış havâtır verdiği lezzetten yahut tembellikten ötürü terk edemiyorsan, lezzetleri kaçırın ölümü ve aniden gelişini hatırla. Yasak havâtır Allah'ın affediciliğine olan tamahtan ötürü terk etmiyorsan o zaman da Allah'ın günahkârlara karşı olan öfkesini hatırla. Bundan sonra Allah'ın affedici oluşunu hatırla ve hemen tövbe et. Tövbe, pişmanlıktır. Günahtan sıyrılarak bir daha asla dönmemeye azmederek gerçekleşir. Bununla beraber üzerindeki başkalarına ait haklardan karşılayabildiğini de karşılamalısın. En sahih görüşe göre tövbe, bozulmuşsa ya da büyük günahta ısrarcı olunuyorsa dahi terk edilmemelidir. Küçük günahlardan tövbe etmek de büyük günahlar gibi vaciptir.

Şayet sana gelen havâtır, yasak cinsinden midir emir cinsinden midir ayırt edemeyip şüpheye düşersen o takdirde de terk etmelisin.

¹⁷ **Havâtır** tasavvuf terminolojisinde "sâlikin kalbine Hak'tan, melekten, nefisten veya şeytandan gelen hitaplar, sesler" anlamında kullanılmıştır. Hiçbir vasıta olmadan doğrudan doğruya Allah'tan gelen hitaba rabbâni veya hakkâni hâtır, melekten gelene ilham veya melekî hâtır, nefisten gelene hâcis (çoğulu hevâcis) veya nefsâni hâtır, şeytandan gelene de vesvese veya şeytânî hâtır denir. Bk. Süleyman Uludağ, "Havâtır", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 16/526. (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.)

¹⁸ **Yani:** İstiğfar gibi bir ameli yaparken bile insan bazen kibir ve riya durumuna düşebilir. Dolayısıyla bu da ayrıca istiğfarı gerektiren bir haldir. Böyle bir şeye sebebiyet veriyorsa bile kibir ve riya barındıran istiğfar ameli yine de terk edilmez.

Tasavvufun esaslarından bazıları da şunlardır:

• Az yemek, az uyumak, az konuşmak ve insanların arasına az karışmaktır.

• Takva eyeri ile nefsi eyerlemek, şüpheli şeylerden ve heva ile mübah dairesine giren fuzuli işlerden onu sakındırmaktır. Yakıcı ateş ve korku ile onu hareketlendirmeli, Allah'ın rıza makamı ve cennet ile nefsi umutlandırmalıdır.

• Daha sonra zikir, şükür ve ihlas ile Allah'ın sana lütfettiği yedi organı: Göz, kulak, el, ayak, mide, kalp ve basireti yaratıldıkları amaca uygun kullanmandır. Bütün bu durumlarda sanki Allah'ı görüyormuşçasına mülahazada bulunmalısın. Sen Allah'ı görmüyorsan dahi Allah cc. seni görüyor.

Uyarılar!

• Her olan (buna havâtır da dâhil, eyleme dökülsün ya da terk edilsin) Allah'ın kudreti ve iradesi ile olur. Allah cc. kulun kesbinin de yaratıcısıdır. Allah cc. kula yaratmaya değil kesbe uygun olan bir güç vermiştir. Allah cc. yaratır kesp etmez, kul ise kesp eder ancak yaratamaz.

• En sahih görüşe göre: İstitaatın eylem ile aynı anda olması iki zıddın bir arada bulunması anlamına gelmez.²⁰ Acziyet yaratılışın gereği bir sıfat olup iki zıt şeyin karşıt olması gibi kudretle birbirine karşıttır.

• Tevekkül mü yoksa iktisap mı daha faziletlidir meselesi, insandan insana farklılık arz eder. İnsanı Allah ile olmaktan alıkoyan şeylerden uzaklaşmayı, Allah'tan gelen sebeplere sarılmaya sevk eden gerekçelerle beraber istemek tecrit müridi için gizli bir şehvettir.

• Salikin tecrit²¹ gerekçeleri olduğu halde Allah'tan alıkoyan sebeplere tevessül etmesi yüksek rütbeden iniştir. Aslah olan o dur ki: Allah'ın sebeplere sarılma gücü verdiği kimsenin tecride değil sebeplere sarılması, kendisine tecrit gücü verdiği kimsenin de sebeplere değil tecride sarılmasıdır. Bazen şeytan sebepler ile Rahmanî surette ya da tevekkül suretinde bir tembellikle ortaya atılır. Bu onun bir tuzağıdır. O, sebeplere tevessül etmeden süluk etmesi gereken tecrid salikine sanki şöyle der: "Ne zamana kadar sebepleri terk edeceksin? Görmez misin

²⁰ Kelamî bir tartışma konusudur. Bk. Yusuf Şevki Yavuz, "İstitaat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 23/399, (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001).

²¹ **Tecrit:** Sebeplere sarılmadan tam bir tevekkülle Allah'a yönelmedir.

sebeplere sarılmamak diğer insanların elinde olana kalbi tamah ettirir. Sen sebeplere sarıl ki bu durumdan selamete eresin.” O, sebeplere sarılması kendisine tecritten daha doğru olan salık-i esbaba ise şöyle der: Şayet sen sebepleri terk edip Allah’a tevekküle sarılıysaydın kalbin o zaman arınırdı. Allah, sana yetecek olanı kendi katından verirdi. Öyle ise sebepleri terk et ki bu dereceye ulaşasın. Böylece onun için doğru olmayan bir yola onu koyar ve sebepleri terk ettirerek insanlardan istemeye ve rızka ihtimama onu sevk ettirir. Allah’ın muvaffak kıldığı kimse ise her ikisini de talep eder ve bilir ki: Allah’ın dilediğinden başkası olmayacaktır.

Bu fakir ve miskin kul Muhammed Emin -alemlerin Rabbi Allah ona müsamaha göstereyin- diyor ki: Bütün kemal ve saadet tek bir şeyde cem olmuştur. O şey: Tam bir kemal ile Peygamber Efendimiz sav.’e sözlü, fiili veya hal/ahlakî olarak uymaktır. Böylece Allah’ın sevdiği Peygamber’e (s.a.v) ittiba bu çerçeveye girerken, Allah’ın sevmediği bid’ât ve sünnete muhalif olan her azimet ve ruhsat ise dışında kaldı. Muvaffakiyet yalnızca Allah azze ve celle’endir.

Böylece, *Faydûr-Raûf Fî Mebâdîi İlmî Mebâdîi’t-Tasavvûf/Tasavvuf İlminin Esaslarına Dair Rahmanî Feyizler* isimli risalemiz tamamlamış olduk.

Rabbimiz şayet unutmuş veya hata etmişsek bizi sorumlu tutma. Bizi bu risale ile nimet ettiği kimseler olan peygamberler, sıddıklar, şehitler, salihler ve onlara en güzel şekilde yoldaşlık edenler zümresine ilhak eyle. Şüphesiz ki izzet sahibi Rabbin, onların vafettiği şeylerden münezzehtir. Selam tüm gönderilmiş peygamberlerin üzerine olsun. Hamd âlemlerin Rabbine aittir. Salat ve selam Peygamberimiz Hazreti Muhammed’e, âline, ashabına ve ebediyete kadar onlara en güzel şekilde tabi olanların üzerine olsun.

الفيضُ الرووف في علم مبادئ التصوف

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمدُ لله ربِّ العالمين. والصلاة والسلامُ على نبيِّنا مُحَمَّدٍ وعلى آله وصحبه وأتباعهم أجمعين.

أما بعدُ: فهذه رسالةٌ في مبادئ علم التصوف، سمَّيتها: (الفيضُ الرووفُ في مبادئ علم التصوف) قصرْتُها على تعريف التصوف ومبادئه.

ما التصوف؟ وكم قسماً مبادئه؟

أ- التصوف هو تجريدُ القلب لله تعالى واحتقار ما سواه أي بالنسبة إلى عظمته تعالى. وحاصله يرجع إلى عمل القلب والجوارح.

ب- مبادئه كثيرةٌ أهمها ثلاثة:

أولها- معرفة الله تعالى

هي كما قال الغزاليُّ أولُ الواجباتِ على الأصحِّ إذ لا يصحُّ بدونها واجبٌ بل ولا مندوبٌ. ومن عرف ربه، تصوّر تبعيدَهُ عنه بدنيّه، وتقريبَهُ له بطاعته فخاف عذابه ورجا ثوابه، فأصغى إلى الأمر والنهي، فامتنل واجتنب فأحبّه مولاه، فكان سمعه وبصره ويده واتخذهُ ولياً؛ إن سألهُ أعطاه، وإن استعادَ به أعادهُ. كما في حديثِ البخاريِّ رحمه الله تعالى²² لِحُبِّهِ يَتَوَلَّاهُ فِي جَمِيعِ أَحْوَالِهِ كَمَا أَنَّ أَبَوِي الطِفْلِ لِحُبِّهِمَا لَهُ يَتَوَلَّيَانِ جَمِيعَ أَحْوَالِهِ فَلَا يَأْكُلُ إِلَّا بِبَيْدِ أَحَدِهِمَا وَلَا يَمْشِي إِلَّا بِرِجْلِهِ إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ.

ثانيها- كَوْنُ طَالِبِ الْأَجْرَةِ عَلَيَّ الْهَمَّةِ

عليَّ الهمةُ يرفعُ نفسه عن سُفاسافِ الأمور إلى معاليها، وديءُ الهمةِ لا يُبالي فيجعلُ ويمرُقُ من الدين؛ فدونك صلاحاً أو فساداً وسعادةً أو شقاةً، ونعيماً أو جحيماً.

ثالثها- وَزْنُ الْخَاطِرِ

إذا خطر لك شيءٌ فزنه بالشرع؛

١- فإن كان مأموراً به فبايرُ إلى فعله فإنه من الرحمن. فإن خفتُ وقوعهُ على صفةٍ منهيةٍ كعجبٍ أو رياءٍ بلا قصدٍ لها فلا بأسَ عليك، فإن وقعَ بلا قصدٍ أو بقصدٍ فاستغفرَ منه فوراً. واحتياجُ استغفارنا إلى استغفارٍ لا يُوجبُ تركهُ.

البخاري، الرقاق، ٣٨، 22.

٢- وَإِنْ كَانَ مِنْهُنَّ فَيَاكَ، فَإِنَّهُ مِنَ الشَّيْطَانِ. فَإِنْ مَلَأْتَ فَاسْتَعْفِرْ، وَحَدِيثُ النَّفْسِ وَالْهَمِّ مَا لَمْ تَتَكَلَّمْ أَوْ تَعْمَلْ بِهِ مَغْفُورَانِ. وَإِنْ لَمْ تُطِيعْكَ الْأَمَارَةُ²³ فَجَاهِدْهَا، فَإِنْ فَعَلْتَ الْخَاطِرَ الْمَذْكُورَ لِعَلْبَةِ الْأَمَارَةِ عَلَيْكَ فَاقْلَعْ عَلَى الْفُورِ وَجُوباً، فَإِنْ لَمْ تَقْلَعْ لَاسْتِئْذَانٍ أَوْ كَسَلٍ فَادْكُرْ هَازِمَ اللَّذَاتِ وَفَجَأَتَهُ، أَوْ لِقَنُوطٍ فَخَفْتُ مَفْتً رِبِّكَ، وَادْكُرْ سَعَةَ رَحْمَتِهِ، وَاعْرِضْ عَلَيْهَا التَّوْبَةَ، وَهِيَ النَّدَمُ. وَتَتَحَقَّقُ بِالْإِقْلَاعِ وَعَزْمٍ أَنْ لَا يَعُودَ، وَتَدَارِكُ مَا يُمَكِّنُ تَدَارِكَةً. وَالْأَصْحَحُ صَحَّتْهَا عَنْ ذَنْبٍ، وَلَوْ نَقَضَتْ أَوْ كَانَتْ مَعَ الْإِصْرَارِ عَلَى كَبِيرٍ وَوُجُوبِهَا عَنْ صَغِيرٍ.

٣- وَإِنْ شَكَّكَتْ فِي الْخَاطِرِ أَمْ مُمْرٌ هُوَ أَمْ مِنْهُنَّ فَأَمْسِكْ.

وَمِنْ مَبَادِيهِهٖ أَيْضاً:

١- قَلَّةُ الطَّعَامِ، قَلَّةُ الْمَنَامِ، قَلَّةُ الْمَنَامِ، قَلَّةُ الْإِخْتِلَاطِ بِالْأَنَامِ.

٢- تَمَّ الْجَائِمُ النَّفْسِ بِلِجَامِ التَّقْوَى. وَنَهَيْهَا عَنِ الشُّبُهَاتِ وَفُضُولِ الْمُبَاحَاتِ وَالْمَهْوَى.

وَتَهْيِيجُهَا بِالْخَوْفِ وَنَارٍ تَلْطَى. وَرَجَا رِضَا اللَّهِ تَعَالَى وَجَنَّةَ الْمَأْوَى.

٣- تَمَّ دَوَامُ الذِّكْرِ وَالشُّكْرِ مَعَ الْإِخْلَاصِ بِصَرْفٍ مَا أَنْعَمَ عَلَيْكَ مِنَ الْأَعْضَاءِ السَّبْعَةِ الَّتِي هِيَ الْعَيْنُ وَالسَّمْعُ وَالْبَصَرُ وَالْيَدُ وَالرِّجْلُ وَالْبَطْنُ وَالْقَلْبُ إِلَى مَا خُلِقْتَ لَهَا. مُلَاحِظاً فِي جَمِيعِ ذَلِكَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ تَعَالَى، فَإِنْ لَمْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ.

التَّشْبِيهَاتُ

١- كُلُّ وَاقِعٍ -وَمِنْ جَمَلِيَّتِهِ الْخَاطِرُ فَعَلُهُ وَتَرَكَهُ- بِقُدْرَةِ اللَّهِ وَإِرَادَتِهِ، فَهُوَ خَالِقٌ كَسَبَ الْعَبْدَ، قَدَرَ لَهُ قُدْرَةً تَصْلُحُ لِلْكَسْبِ لَا لِلْإِبْجَادِ. فَاللَّهُ خَالِقٌ لَا مُكْتَسِبٌ، وَالْعَبْدُ بَعَكْسِهِ.

٢- وَالْأَصْحَحُ أَنَّ قُدْرَتَهُ مَعَ الْفِعْلِ فِيهِ لَا تُصْلِحُ لِلضَّيْنِ، وَأَنَّ الْعَجْزَ صِفَةٌ وَجُودِيَّةٌ تُقَابِلُ الْقُدْرَةَ تُقَابِلُ الضَّيْنِ.

٣- وَأَنَّ التَّفْضِيلَ بَيْنَ التَّوَكُّلِ وَالْإِكْتِسَابِ بِخْتَلَفٍ بِاخْتِلَافِ النَّاسِ؛ فَارَادَةُ التَّجْرِيدِ عَمَّا يُشْغِلُ عَنِ اللَّهِ تَعَالَى مَعَ دَاعِيَةِ الْأَسْبَابِ مِنَ اللَّهِ فِي مُرِيدِ التَّجْرِيدِ شَهْوَةٌ خَفِيَّةٌ.

٤- وَسُلُوكُ الْأَسْبَابِ الشَّاعِلَةَ عَنِ اللَّهِ مَعَ دَاعِيَةِ التَّجْرِيدِ فِي سَائِلِكِ انْحِطَاطٍ عَنِ الرَّتَبَةِ الْعَلِيَّةِ. فَالْأَصْلَحُ لِمَنْ قَدَرَ اللَّهُ فِيهِ دَاعِيَةَ الْأَسْبَابِ سُلُوكَهَا. دُونَ التَّجْرِيدِ وَلِمَنْ قَدَرَ اللَّهُ فِيهِ التَّجْرِيدَ سُلُوكَهُ دُونَ الْأَسْبَابِ. وَقَدْ يَأْتِي الشَّيْطَانُ بِإِطْرَاحِ جَانِبِ اللَّهِ تَعَالَى فِي صُورَةِ الْأَسْبَابِ، أَوْ بِالْكَسَلِ فِي صُورَةِ التَّوَكُّلِ كَيْدًا مِنْهُ كَأَنَّ يَقُولُ لِسَائِلِكِ التَّجْرِيدِ الَّذِي سُلُوكُهُ لَهُ أَصْلَحُ مِنْ تَرْكِهِ لَهُ: إِلَى مَتَى تَتْرِكُ الْأَسْبَابَ؟ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ تَرْكِهَا يَطْمَعُ الْقُلُوبَ لِمَا فِي أَيْدِي النَّاسِ فَاسْلُكْهَا لِتَسَلَّمَ مِنْ ذَلِكَ. وَيَقُولُ لِسَائِلِكِ الْأَسْبَابِ الَّذِي سُلُوكُهُ لَهَا أَصْلَحُ مِنْ تَرْكِهِ لَهَا: وَلَوْ تَرَكَتْهَا وَسَلَّكَتْ التَّجْرِيدَ فَتَوَكَّلْتَ عَلَى اللَّهِ لَصَفَى قَلْبُكَ، وَأَتَاكَ مَا يَكْفِيكَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ فَاتْرُكْهَا لِيُحْصَلَ لَكَ ذَلِكَ، فَيُؤَدِّي تَرْكُهَا الَّذِي هُوَ غَيْرُ أَصْلَحَ لَهُ إِلَى الطَّلَبِ مِنَ الْخَلْقِ وَالْإِهْتِمَامِ بِالرِّزْقِ؛ وَالْمَوْفِقُ يَبْحَثُ عَنْهُمَا، وَيَعْلَمُ أَنَّهُ لَا يَكُونُ إِلَّا مَا يُرِيدُ اللَّهُ تَعَالَى.

وخروج بالأمر اللوامية: وهي التي تلوم نفسها وإن اجتهد في الإحسان، والمطمئنة: وهي الأمانة باستقامتها بالطاعة، والروحانية: وهي التي تميل إلى المباح كالتنزه وسماح الصوت الحسن والمأكول الطيب؛ والأربعة ترجع إلى نفس واحدة لكنها تتشكل تارة مطمئنة، وتارة أمارة، وتارة لوامية، وتارة روحانية، والحكم فيها للغالب كالعناصر الأربعة في الإنسان: السوداء والصفراء والخلط والبلغم.

يقولُ هذا العبدُ الفقيرُ المسكينُ، مُحمد أمين، سامحَهُ اللهُ ربُّ العالمين.

انَّ كُلَّ كَمالٍ وَسَعادَةٍ مُتَحَصِّرٌ في شيءٍ واجِدٍ وهو: النِّزَامُ كَمالِ الاتِّباعِ بالنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ تَعالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَوْلًا وَفِعْلاً وَحالاً أَي أَخلاقاً. فَدَخَلَ فِيهِ ما يُجِبُّ اللهُ تَعالَى مِنَ الاتِّباعِ بِهِ صَلَّى اللهُ تَعالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَخَرَجَ ما لا يُجِبُّ مِنَ البِدْعَةِ وَالرَّخِصَةِ المُخالِفَتَيْنِ لِلسُّنَّةِ وَالعَزيزَةِ. وَمِنَ اللهُ تَعالَى وَحدَهُ التَّوْفِيقُ.

تَمَّتِ الرِّسالَةُ المُسمَّاةُ (الفِيزُ الرُّووفُ في عِلْمِ مِبادئِ التَّصَوُّفِ)

رَبِّنا لا تُؤاخذنا إِنا نَسِينا أو أَخطأنا، وَجَعَلنا بِها مَعَ الذين أَنْعَمْتَ عَلَيْهِم مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَداءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسَنَ أَوْلِيائِكَ رَفيقاً. سُبْحانَ رَبِّكَ رَبِّ العِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ، وَسَلامٌ عَلى المُرسَلينَ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ العالمينَ. وَصَلَّى اللهُ تَعالَى عَلى نَبِيِّنا مُحَمَّدٍ وَسَلَّمَ وَعَلى آلِهِ وَصَحْبِهِ وَالتَّابِعِينَ لَهُمُ بِإِحْسانٍ أَبَدَ الأَبدينَ.